

Dr.philol. Dzintra Šulce

Latviešu literārā valoda un valodas kultūra

1. Latviešu literārā valoda un valodas kultūra

Latviešu **literārā valoda** kā normēta visas latviešu tautas nacionālā valoda (augstākā forma). Literārās valodas un izlokšņu savstarpējā mijiedarbība. Literārās valodas runas un rakstu forma, to atšķirības un pazīmes. Latviešu literārās valodas normu avoti un kritēriji, normu vēsturiskā attīstība, normu varianti valodas praksē. Normu atspoguļojums gramatikās, vārdnīcās un citos normatīvajos avotos. Literārās valodas normu izpaušme indivīda runā.

Valodas sistēmas un konvencijas (vienošanās) noteiktās normas. Divi līmeņi valodas normu izpratnē saistībā ar valodas kultūru:

- Zemākais līmenis – **valodas pareizība**; tās sekmīgas apguves priekšnoteikumi skolā.
- Augstākais līmenis – **valodas meistarība**; tās saikne ar valodas līdzekļu optimālu lietojumu kādā konkrētā runas situācijā; valodas līdzekļu savdabība, iederīgums jeb piemērotība, izteiksmīgums, skaistums un bagātība.

Valodas kultūras jēdziens. Valodas kultūra kā zinātnes un prakses nozare. Valodas kultūras saikne ar literārās valodas apakšsistēmām: leksiku, gramatiku, fonētiku, pareizrunu un pareizrakstību. Valodas kultūra un valodas norma. Subjektīvais un objektīvais faktors valodas normēšanā. Tradīcijas, novatorisms un valodas kultūra. Valodas normu dinamiskās stabilitātes izpratne. Interference – valodu kontaktu ietekmētas novirzes no literārās normas. Krievu un angļu valodas ietekme mūsdienu latviešu valodā.

Literārās valodas pazīmes:

1. Skaidra, precīza un pareizi artikulēta runa.
2. Ortoepijas (pareizrūnas) normu ievērošana.
3. Gramatikas (morfoloģijas un sintakses) normu ievērošana gan runā, gan rakstos.
4. Piemērotu vārdu un teicienu izvēle atbilstoši saziņas situācijai.
5. Runas intonatīvā veidojuma (skaļums, temps, runas melodija, tembrs, loģiskais akcents) un loģisko paužu atbilstība domas saturam un sarunas partnerim.
6. Loģiski secīgs domas izklāsts gan mutvārdos, gan rakstveidā (vārdu secība).
7. Ortogrāfijas (pareizrakstības) normu ievērošana rakstos.
8. Leksikostilistisko prasību ievērošana.

9. Samērīgs un pamatots svešvārdu lietojums valodā.
10. Situācijai un sarunas partnerim atbilstošs teksta veidojums (teksta stilistika).

2. Valodas kultūra un funkcionālie stili

Literārās valodas stilistiskā polifunkcionalitāte un valodas normu stilistiskā daudzveidība. Jaunākās tendences mūsdienu latviešu valodas stilu attīstībā. Būtiskākās atkāpes no valodas normām funkcionālo stilu praktiskā lietojumā: stilu savstarpēja jaukšana un pārklāšanās (krustošanās), nemotivēts vārdu izlaidums, liekvārdība, standartfrāzes u. c. Prasme orientēties valodas stilos un lietot tos atbilstoši saziņas situācijai.

Galvenie faktori, kas nosaka **funkcionālo stilu** savdabību:

- adresāts;
- izsacījuma temats;
- izsacījuma mērķis (iedarbība uz prātu vai jūtām);
- izsakāmā satura specifika (jēdzieniskums, tēlainība);
- izteiksmes līdzekļi (neitrāli, emocionāli ekspresīvi).

Tests literārās valodas normu ievērošanā (zināšanu diagnosticēšanai)

Pasvītrojiet pareizo variantu!

1. A Par nožēlošanu filma bija sākusies.
B Diemžēl filma bija sākusies.
C Par nožēlu filma bija sākusies.
2. A Bērni, izkāpjat uzmanīgi!
B Bērni, izkāpiet uzmanīgi!
C Bērni, izkāpjiet uzmanīgi!
3. A Pašreiz notiek stunda.
B Patreiz notiek stunda.
C Patlaban notiek stunda.
4. A Kāpēc jūs nepērkat grāmatas?
B Kāpēc jūs nepērciet grāmatas?
5. A Ja kāds zin atbildi, lai piesakās.
B Ja kāds zina atbildi, lai piesakas.
C Ja kāds zina atbildi, lai piesakās.

6. A Skrien pūzdams elzdams.
B Skrien pūzdams elsdams.
C Skrien pūzdams elzdams.
7. A Telefons jeb tālrunis.
B Telefons vai tālrunis.
8. A Sveicu ar dzimšanas dienu.
B Sveicu dzimšanas dienā.
C Sveicu dzimumdienā.
9. A Ik katrs var to izdarīt.
B Ikkatris var to izdarīt.
C Ikkatrs var to izdarīt.
10. A Karavīru māšu komiteja.
B Karavīru mātu komiteja.
11. A Nākiet, bērniņi!
B Nākat, bērniņi!
C Nāciet, bērniņi!
12. A Vasarā pērkons un zibenis ir parasta lieta.
B Vasarā pērkonis un zibens ir parasta lieta.
C Vasarā pērkons un zibens ir parasta lieta.
13. A Dāvana būs Ingum Ābelem. (vsk. nom. Ingus Ābele)
B Dāvana būs Ingum Ābelei.
C Dāvana būs Ingusam Ābelem.
14. A Šķiet, ka vis it kā ir skaidrs.
B Šķiet, ka viss it kā ir skaidrs.
C Šķiet, ka viss itkā ir skaidrs.
15. A Tas ir oriģināls mūzikas albums.
B Tas ir oriģināls mūzikas albums.
C Tas ir oriģināls mūzikas albūms.
16. A Te pieņem notārs Ilze Janaus.
B Te pieņem notārs Ilze Janaua.
C Te pieņem notāre Ilze Janaua.

Tests literārās valodas normu ievērošanā (zināšanu diagnosticēšanai). Atbildes.

1. B Diemžēl filma bija sākusies.
2. B Bērni, izkāpiet uzmanīgi!
3. A Pašreiz notiek stunda.
4. A Kāpēc jūs nepērkat grāmatas?
5. C Ja kāds zina atbildi, lai piesakās.
6. B Skrien pūzdams elsdams.
7. A Telefons jeb tālrunis.
8. B Sveicu dzimšanas dienā.
9. C Ikkatrs var to izdarīt.
10. A Karavīru māšu komiteja.
B Karavīru mātu komiteja.
11. C Nāciet, bērniņi!
12. C Vasarā pērkons un zibens ir parasta lieta.
13. A Dāvana būs Ingum Ābelem.
14. B Šķiet, ka viss it kā ir skaidrs.
15. B Tas ir oriģināls mūzikas albums.
16. C Te pieņem notāre Ilze Janaua.